

The Gleaner

Vol 5 (1967)



Πατμιακά (Η μαρτυρία δύο βιβλιογραφικών προσθηκών)

Αθανάσιος Δ. Κομίνης

doi: [10.12681/er.9438](https://doi.org/10.12681/er.9438)

Copyright © 2016, Αθανάσιος Δ. Κομίνης



This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

Κομίνης Α. Δ. (2016). Πατμιακά (Η μαρτυρία δύο βιβλιογραφικών προσθηκών). *The Gleaner*, 5, 194–200.
<https://doi.org/10.12681/er.9438>

ΠΑΤΜΙΑΚΑ

(Ἡ μαρτυρία δύο βιβλιογραφικῶν προσθηκῶν)

Ἐξ ἀφορμῆς τῆς κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἀναπτύξεως τῶν Πατμιακῶν μελετῶν με τὰς ἐπιστημονικὰς ἀποστολὰς τῶν Κέντρων Βυζαντινῶν καὶ Νεοελληνικῶν Ἐρευνῶν τοῦ Βασιλικοῦ Ἰδρύματος Ἐρευνῶν εἰς τὴν Ἱ. Μοῆν ἀγ. Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου καὶ τὰς ἐξ αὐτῶν προελθούσας δημοσιεύσεις¹, θὰ ἠθέλαμεν νὰ ἐπισημάνωμεν τὴν ὕπαρξιν δύο λανθανόντων εἰσέτι δημοσιευμάτων, σχέσιν ἐχόντων πρὸς τὴν Πάτμον καὶ τὰ Πατμιακὰ πράγματα, ἀφ' ἑαυτῶν δὲ παρεχόντων μαρτυρίαν πολλῶ μείζονα μιᾶς ἀπλῆς βιβλιογραφικῆς προσθήκης. Πρόκειται περὶ δύο δημοσιευμάτων μὴ περιληφθέντων εἰς τὰς γνωστὰς Ἑλληνικὰς Βιβλιογραφίας τοῦ E. Legrand² καὶ τῶν Γκίνη-Μέξα³, μὴδὲ εἰς τὰς μετὰ τὴν ἔκδοσιν τῶν ὡς ἄνω βιβλιογραφιῶν ἰδούσας τὸ φῶς κατὰ καιροὺς βιβλιογραφικὰς προσθήκας⁴.

Τὸ πρῶτον ἐξ αὐτῶν εἶναι ἡ πρώτη ἑλληνικὴ ἔκδοσις τοῦ Ἀριστοτέλους, γενομένη ἐν Βενετίᾳ τὸ 1497⁵ ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ πολλοῦ Ἄλδου Μανουτίου, τὸ δὲ δευτέρον εἶναι μία προκήρυξις (μονόφυλλον) περὶ ἐπιχειμένης ἔκδόσεως τῆς *Πατμιακῆς Βιβλιοθήκης* συνταχθεῖσα καὶ κυκλοφορηθεῖσα τὸ 1863 ὑπὸ τοῦ Ἱ. Σακκελίωτος.

1. Πρβλ. Ἐπετηρὶς (Βασιλικοῦ Ἰδρύματος Ἐρευνῶν), 3(1961), 71-103. 4(1962), 57-89. 5(1963), 67-105. 6(1964), 71-111. 7(1965), 77-107. 8(1966), 72-95.

2. E. Legrand, *Bibliographie Hellénique des XV^e et XVI^e siècles*, tom. I, Paris, 1885.

3. Δ. Γκίνη - Β. Μέξα, Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία 1800-1863, τόμ. Γ', ἐν Ἀθήναις, 1957.

4. Πρβλ. Σπ. Λάμπρου, *Προσθηκαὶ εἰς τὴν Νεοελληνικὴν Βιβλιογραφίαν*,

«Νέος Ἑλληνομνήμων», 2(1905), 209-255, καὶ Μ. Μανούσακα, *Προσθηκαὶ καὶ συμπληρώσεις εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Βιβλιογραφίαν τοῦ E. Legrand (Συμβολὴ πρώτη)*, ἀ'Επετηρ. Μεσαιων. Ἀρχείου», 7(1957), 34-83. Πρβλ, ἐπίσης «Ὁ Ἐρανοστής», 1(1963) 51-55, 243-265, 2(1964) 127-134, 247-253 3(1965) 12-26, 110-124, 199-214, 249-270, 4(1966) 171-190, 192 5(1967) 40-50, 102-103, 138-140.

5. Ἐνταῦθα μνημονεύεται τὸ ἀναγραφόμενον εἰς τὴν ἔκδοσιν ἔτος καὶ

Α'

Ἡ ἔκδοσις τοῦ Ἀριστοτέλους, καίτοι δὲν περιελήφθη εἰς τὴν *Bibliographie Hellénique* τοῦ Legrand, δὲν εἶναι ἐντελῶς ἄγνωστος εἰς τοὺς ἀρμοδίους κύκλους τῶν μελετητῶν. Οὕτως ὁ S.F.W. Hoffmann¹ μνημονεύει ταύτην εἰς τὸ Λεξικόν του, ἐνῶ ὁ A. F. Didot εἰς τὸ γνωστὸν ἔργον του περὶ Ἄλδου Μανουτίου² παρατηρεῖ ὅτι αὕτη ἀποτελεῖ τὸν β' τόμον τῆς ἐκ πέντε τόμων ἀποτελουμένης πρώτης ἑλληνικῆς ἐκδόσεως τοῦ Ἀριστοτέλους, γεγονός ὅπερ συνάγει ἐκ διαφόρων ἐνδείξεων, καθότι οἱ τόμοι δὲν φέρουν αὐξοῦντα ἀριθμόν. Εἰς τοὺς ἐκδότας τῶν ἔργων τοῦ Σταγειρίτου φιλοσόφου ἡ ἔκδοσις αὕτη μνημονεύεται ἀπλῶς ὡς Aldina.³

Τοῦ ἐν Πάτμῳ φυλασσομένου ἀντιτύπου δὲν σώζεται τὸ ἐξώφυλλον, καὶ ὡς ἐκ τούτου δὲν γνωρίζομεν τὸν ἀκριβῆ τίτλον τοῦ ἔργου⁴, σώζεται ὅμως τὸ τελευταῖον φύλλον, ὅπου παρέχονται ἐνδιαφέρουσαι πληροφορίαι (μῆν, ἔτος, τόπος ἐκδόσεως, ἐκδοτικὸς οἶκος, ὕλη τυπογραφικῶν στοιχείων κλπ.), τὰς ὁποίας δύναται τις νὰ ἴδῃ εἰς τὴν παρατιθεμένην φωτοτυπίαν τῆς σελίδος. Ἐκ τῆς φυλλομετρήσεως τοῦ τόμου ἐσημειώσαμεν καὶ τὰ περιεχόμενα αὐτοῦ, ἅτινα θὰ ἠδύναντο νὰ διαιρεθοῦν εἰς τρία μέρη: εἰς τὸ πρῶτον ἐκδίδονται βίαι τοῦ Ἀριστοτέλους, εἰς τὸ δεύτερον ἔργα αὐτοῦ, ἐνῶ εἰς τὸ τρίτον περιελήφθησαν ἀνάλογα ἔργα ἄλλων συγγραφέων. Λεπτομερέστερον τὰ περιεχόμενα ἔχουν ὡς ἀκολούθως:

Α' φφ. [1-30] — Ἀριστοτέλους βίος ἐκ τῶν Λαερτίου.

— Βίος Θεοφράστου κατὰ Διογένην.

— Βίος Ἀριστοτέλους κατὰ Φιλόπονον.

— Γαληνοῦ περὶ φιλοσόφου ἱστορίας.

Β' φφ. 1-87 — Ἀριστοτέλους φυσικῆς ἀκροάσεως (βιβλία 8).

φφ. 89-137 — Ἀριστοτέλους περὶ οὐρανοῦ (βιβλία 4).

φφ. 137-162 — Ἀριστοτέλους περὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς (βιβλία 2).

φφ. 162-214 — Ἀριστοτέλους περὶ μετεωρολογικῶν (βιβλία 4).

φφ. 215-225 — Ἀριστοτέλους περὶ κόσμου.

οὐχὶ τὸ ἐξαγόμενον ἐκ τοῦ ὑπολογισμοῦ τῆς χρονολογίας κατὰ τὸ ἐνετικὸν ἔθος.

1. Πρβλ. S. F. W. Hoffmann, *Bibliographisches Lexicon des Gesammten Literatur der Griechen*, Leipzig 1838, σελ. 271-272.

2. Πρβλ. A. Firmin-Didot, *Alde*

Manuce et l' Hellénisme à Venise, Paris 1875, σελ. 65, 99-100, 104.

3. Πρβλ. Fr. Susemihl *Aristotelis Ethica Eudemia*, Lipsiae (Teubner) 1884, σελ. VI.

4. "Ὅπερ ἴσως οὐδέποτε ἐτυπώθη, κατὰ τὴν συνήθειαν τῶν χρόνων ἐκείνων.

- Γ' φφ.226-236 — Φίλωνος περὶ κόσμου.
 φφ.236-246 — Θεοφράστου περὶ πυρός.
 φφ.246-254 — Θεοφράστου περὶ ἀνέμων.
 φφ.254-260 — Θεοφράστου περὶ λίθων.
 φφ.261-266 — [Ἀωνύμως] Περὶ σημείων, ὑδάτων καὶ ἀνέμων.
 φφ.266-267 — [Ἀωνύμως] Περὶ εὐδίας σημείων.

Ὁ β' οὗτος τόμος τῶν ἔργων τοῦ Ἀριστοτέλους ἀποτελεῖται ἐκ 298 φύλλων (τὸ ὑπ' ἀριθ. 88 φύλλον εἶναι λευκόν). Ἐκ τούτων τὰ πρῶτα 30 δὲν φέρουν ἀρίθμησιν, ἐνῶ τὰ ἐπόμενα ἀριθμοῦνται κατὰ φύλλον δι' ἀραβικῶν ἀριθμῶν εἰς τὴν ἄνω δεξιὰν ὡς ἀπὸ 1-268. Τὸ σύνολον τῶν τετραδίων ἀνέρχεται εἰς 38. Ἐκ τούτων πάλιν τὰ ἐν ἀρχῇ τέσσαρα, ἅτινα ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὰ πρῶτα μὴ ἠριθμημένα 30 φύλλα τοῦ τόμου, δὲν φέρουν ἐνδειξιν ἀριθμῶν ἢ γραμμάτων. Ἀκολουθοῦν 24 τετράδια ἠριθμημένα διὰ τῶν μικρῶν γραμμάτων τῆς λατινικῆς καὶ ἑλληνικῆς ἀλφαβήτου ἀπὸ αα-δω εἰς τὴν κάτω δεξιὰν ὡς τῶν φύλλων καὶ ἔπονται ἕτερα 10 φέροντα ὁμοίαν ἀρίθμησιν διὰ κεφαλαίων γραμμάτων ἀπὸ Α-Κ. Ταῦτα πάντα, ὡς δηλοῦται καὶ ἐν τῷ τελευταίῳ φύλλῳ τοῦ τόμου, εἶναι τετράδια, πλὴν τῶν σημειομένων διὰ τῶν ἐνδείξεων.* (ἐκ τῶν ἐν ἀρχῇ μὴ ἠριθμημένων), CΓ καὶ Κ, ἅτινα εἶναι τριάδια.

Ἡ παρουσία τοῦ ἀρχαιοτάτου τούτου ἐντύπου εἰς τὴν Βιβλιοθήκην τῆς Πάτμου εἶναι σημαντικὴ, καθόσον μία ἔκδοσις τοῦ Ἀριστοτέλους, καὶ μάλιστα ἡ πρώτη, εἰς μοναστικὸν κέντρον τῆς Ἀνατολῆς δὲν εἶναι φαινόμενον σῆνηθες. Παρὰ ταῦτα εἰς τὴν Βιβλιοθήκην τῆς Πάτμου ὑπάρχει καὶ ἡ ἔκδοσις τῶν Ἀργοναυτικῶν Ἀπολλωνίου τοῦ Ροδίου τοῦ 1496, καθὼς ἐπίσης καὶ πλῆθος ἐκδόσεων κλασσικῶν συγγραφέων τῶν πρώτων ἐτῶν τοῦ 16ου αἰῶνος. Παραλλήλως εἶναι γνωστὸν ὅτι παλαιότερον ἐφυλάσσοντο εἰς τὴν Βιβλιοθήκην τῆς αὐτῆς Μονῆς χειρόγραφα σημαντικὰ μὲ κλασσικοὺς συγγραφεῖς (Πλάτων, Ἀριστοτέλης, Ξενοφῶν κ.ἄ.) ἐκ τῶν ὁποίων περιεσώθησαν μόνον αἱ Ἱστορίαι Διοδώρου τοῦ Σικελιώτου, καὶ τὰ Σχόλια τοῦ Πρόκλου εἰς τὸν Τίμαιον τοῦ Πλάτωνος, ἅτινα ἀνευρέθησαν πρὸ τινων ἐτῶν ὑφ' ἡμῶν κατὰ τὰς εἰς τὴν Βιβλιοθήκην τῆς Μονῆς ἐρεῦνας μας.

Τὰ ἐντυπα καὶ τὰ χειρόγραφα ταῦτα εἰσελθόντα εἰς τὴν Μονὴν εὐθὺς μετὰ τὴν ἔκδοσιν των ἢ ἀργότερον μετὰ ἀτομικῶν βιβλιοθηκῶν δωρηθειῶν εἰς τὴν Μονὴν καὶ διασωθέντα μέχρι τῶν ἡμερῶν μας παραλλήλως πρὸς τὰς ἑκατοντάδας τῶν ἀρχαίων κωδικῶν ἐκκλησιαστικοῦ περιεχομένου ἀποτελοῦν ἀψευδεῖς μάρτυρας τῆς φροντίδος τῶν μοναχῶν καὶ τοῦ πρὸς τὰ διασωθέντα κείμενα ἐνδιαφέροντός των.

Ἄπαντα τετραδία ἔστιν ὅλην Τδ.κ. ἢ .C Γ.Θ Κ. ἐκείνα βιβλία
δία.

Impetomnes Quaterni exceptis. * & C Γ & K. illi .n. terni.

Ἐγράφη ἐν ἰταλίᾳ τῆ καλλιπείῃ χειρὶ τοῦ οἰκείου Ἀλδου τοῦ
Μανουπίου ξωμαίου ἢ Οὐλίμωθ. Θαρτηλιῶμος φησὶν ὅτι
.X. Η Η Η Η Π Δ Δ Δ Δ Π Π .α.ύ.ς.

Exscriptum Venetiis manu Stamnea i domo Aldi manutii Romani, &
græcorum studiosi. Menſe Februario. M. III D.

Impetratū est a dominis Venetis idē in hoc quod in cæteris impressis
græce domi nostræ.

Πίν. 1. Τὸ τελευταῖον φύλλον τῆς ἐν Βενετία πρώτης ἑλληνικῆς
ἐκδόσεως τοῦ Ἀριστοτέλους (1497).

ΠΡΟΚΗΡΥΞΙΣ.

ΟΤΙ μὲν ἡ ἔρευνα καὶ σπουδὴ των κατὰ τὰς βιβλιοθήκας τῆς Εὐρώπης· καὶ τῆς Ἀνατολῆς ἀποκει-
μένων ἐν χειρογράφοις προγονικῶν ἡμῶν ἠπαρχῶν μέχρι τοῦ νῦν ἐστὶ θεωρεῖται ὡς περ ἐξαιρετικῶν τι προ-
νόμιον τῶν ἔθνων σφῶν, τοῦτο οὐδὲν ἀλλοθί τῶν λογίων ὁμογενῶν ὅτι δι' ἡμᾶς οἱ ἐπὶ προγονικῆ σε-
μνυόμενοι εὐγενεῖα τῆς τοιαύτης ἀγνωροῦμεν σπουδῆς ἀναξίως ἐκείτων, πολλὴν οὕτως ἐπισπόμενοι τὴν
παρὰ τῶν ἔξω κατὰ κρῖσιν ἐπ' ἀεθδίζε τε καὶ ἀβέλτηρξί περι τὰ πατρώα, τοῦτο εἶναι πικρὰ μὲν ἀλλ' ὁμο-
λογουμένη ἀλήθεια. Ταῦτα διανοοῦμενος, καὶ τὴν ἔθνικην φιλοτιμίαν τῶν ἡμετέρων λογίων νέων θέλω
νὰ παραθῆξω, ὅπως σπουδάσωσι ν' ἀποτρέψωσι τὴν προσιπτόμενον ἡμῖν μῶμον δι' ἔργων ἀξίων τῆς κλή-
σεως αὐτῶν, ἐπέκυφα ἐφ' ἱκανὸν χρόνον εἰς τὴν ἀνάδερξιν καὶ ἐξερείνησιν τῶν ἐν τῇ περιουσίῳ Μονῆ
τῆς Πάτρου διατηρουμένων χειρογράφων τευχῶν, καὶ ἐξέπνευσα λεπτομερῆ καὶ ἕσον τὸ ἐγκριτόν μοι, ἐξη-
κριδωμένην πραγματείαν περὶ αὐτῶν, συναρπτόμενον ἔχον τοὺ ἐπισηνωτάτους ἔργου καὶ ἀνδρα φίλον ἐμοὶ
καὶ ὁμόφυλον, τὸν γραμματέα καὶ βιβλιοφύλακα τῆς Μονῆς· κ. Ἰερῶθον Φλωρίδην.

Τὸ πόνημα τοῦτο, οὐτίνως ἡ ἔκδοσις ἐργεταὶ σὺν θεῷ μετ' ἄλλων, φέρει τὴν ἐξῆς ἐπιγραφὴν « **ΠΑΤ-
ΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ**, ἴσως Ἀναγραφῆ τῶν ἐν τῇ κατὰ τὴν νῆσον Πάτρων γεγραμῆ βασιλικῆ τε
καὶ αὐτοκρατορικῆ Μονῆ τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Ἐβάου ἐκ τοῦ καὶ Θεολόγου τεθησαυρισμένου χειρογράτου
τευχῶν », καὶ διακρίεται εἰς δύο μέρη ὡν τὸ μὲν πρῶτον περιλαμβάνει τὴν κυρίως Ἀναγραφὴν τετρακοσίων
ἰδωμήκοντα τὸ σύνολον τευχῶν, ἐν ἧ περιγράφεται τὸ σχῆμα καὶ ὁ ὄγκος ἐνὸς ἐκάστου, ἡ ἡλικία αὐτοῦ καὶ
τὴ τῆς γραφῆς εἰδός, καὶ, ὡς ἐν κεφαλαίῳ, πᾶν τὸ περιεχόμενον, μετὰ καὶ τῶν ἀναγκαίων σημειώσεων καὶ
παρατηρήσεων τὴ δὲ δεύτερον, τρία Παραρτήματα. Τούτων δὲ πάλιν τὰ μὲν δύο πρῶτερα περιέχουσι: παρικο-
πᾶς τινας καὶ ἀποσπασματικά ἐξ ἀνεκθῶτων τινῶν, καὶ προσέτι ὀλόκληρα ἀνεκθῶτα ἱερά τε καὶ μὴ τῇ
δὲ τρίτον, ἅπαντα τὰ τῆς Μονῆς αὐτοκρατορικᾶ γρασοῦλλα, ἡμεσιμῶς, ἑλισσις καὶ μετὰ καὶ ἀπὸ Νικηφόρου
τοῦ Βοτανειάτου καὶ ἐφεξῆς, καὶ τῶν πατριαρχικῶν σιγῆλλων τὰ ἀρχαιότερα, καὶ τινα ἄλλα ἱπίσημα ἔγγρα-
φα τῶν βυζαντινῶν χρόνων, τὰ πάντα λίαν περιεργᾶ, ὡς νέαν παρῖζοντα ὕλην εἰς τὴν τῆς μέσης ἐποχῆς ἔθνη-
κὴν ἡμῶν ἱστορίαν. Ἐκρίν δὲ τῶν περὶ τὰ παλαιογραφικὰ περιέργως ἔχοντων, παρασημασθῆσονται ἐν τῷ
τέλει τοῦ βιβλίου καὶ ὀκτὶ εὖς δέκα λελιθωγραφημένοι πίνακες περιέχοντες διάφορα ἐκμαγεῖα πανομοιό-
τυπα, ὁλον χρυσοβούλλων τε καὶ αὐτοκρατορικῶν ὑπογραφῶν καὶ ἄλλων εἰδῶν γραφῆς τῶν παλαιῶν χρό-
νων, τοῦτέστιν ἀπὸ τῆς γ' μέχρι τῆς ἐ' ἑκατονταετηρίδος. Ἡ δὲ ἔκδοσις αὐτοῦ, ἐξ ἰνενηκόοντα περίπου
τυπογραφικῶν φύλλων ἀπαρτισθησόμενος, γενήσεται περιοδικῶς κατὰ φυλλάδια ἄν ἑκαστον, ἐξ ὀκτὼ εὖς
δέκα συγκείμενον τυπογραφικῶν φύλλων εἰς εὐμέγεθες τέταρτον, τιματά ἐντὸς μὲν τοῦ κράτους δραχμῶν
τρίων καὶ ἡμισείας, ἐκτὸς δὲ, δραχμῶν τεσσάρων καὶ ἡμισείας.

Ἄν πρέπη δὲ νὰ εἴπω τι καὶ πρὸς σύστασιν τοῦ πονήματος, εἰ καὶ ἀπὸ μόνης τῆς ἐπιγραφῆς ἔχει, νο-
μιζῶ, τὸ αὐτοσύστατον, ἀλλ' ὅμως εἰρήσθω καὶ τοῦτο, ὅτι ἐπιτροπῆ ἐκ τριῶν συγκροτηθεῖσα σοφῶν καθη-
γητῶν τῆς τε θεολογικῆς καὶ τῆς φιλοσοφικῆς σχολῆς τοῦ ἔθνικοῦ Πανεπιστημίου ἐπεδοκίμασεν αὐτὸ, τῇ
δ' αὐτῆς προτάσει ἡ σύγκλητος αὐτοῦ ἀπέδωκε θεομὴν πρὸς τὴν Κυβέρνησιν σύστασιν, ὅπως ἐκτυπωθῆ
ἔκδοσις τοῦ δημοσίου.

Παρακαλοῦνται λοιπὸν οἱ πῶν καλῶν ζηλωτῶν ὁμογενεῖς, καὶ μάλιστα οἱ ἐκ τοῦ ἱεροῦ κλήρου, ἵνα μοι
παράσχωσι τὴν συνδρομὴν αὐτῶν δια τὴν ἔκδοσιν τοῦ πρῶτιστου τούτου, ὡς πρὸς τὸ εἶδος αὐτοῦ, ἑλλη-
νικοῦ ἔργου, ἐξ ἧν δ' εἰπεῖν, καὶ περισπούδαστον εἰς τοὺς περισσοτέρους κλάδους τῆς ἐπιστήμης, ἐπισημῶ-
νοντές με οὕτως, ὅπως καὶ ἐν τῷ μέλλοντι ἐπεξέλθω καὶ ἄλλων ἱερῶν πηνημάτων τὰς βιβλιοθήκας, καὶ
ἴσως τὰ ποιήσω τὰ ἐν αὐταῖς τεθησαυρισμένα προγονικὰ κειμήλια. Τῶν δ' ἔγγραφομένων συνδρομητῶν τὰ
νόματα δημοσιεύσονται ἐν τῷ οἰκείῳ τοῦ βιβλίου τόπῳ.

Ἀθῆνας Ἰουλίου 4 καὶ 5.

Ι. ΣΑΚΚΕΛΙΩΝ.

Πίν. 2. Προκήρυξις τοῦ Ἰ. Σακκελιῶνος διὰ τὴν ἐπικειμένην ἔκδοσιν τῆς
Πατριαρχικῆς Βιβλιοθήκης.

Β'

Ἡ προκήρυξις τοῦ Ἰ. Σακκελίωνος (διαστάσεις 0,294X0,204) ἐνέχει ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον, οὐ μόνον βιβλιογραφικόν (μονόφυλλον οὐχὶ διοικητικῆς φύσεως), ἀλλὰ καὶ γενικώτερον, καθότι αὕτη μᾶς ἀποκαλύπτει ἐν μακροχρόνιον στάδιον ἀπὸ τὸ ὁποῖον διῆλθεν τόσον ἡ ἔκδοσις τῆς *Πατμιακῆς Βιβλιοθήκης* ὅσον καὶ ἡ τῶν ἐγγράφων τῆς Πάτμου, ἐνῶ ταυτοχρόνως διαγράφει τὴν στάσιν τῶν εἰδικῶν καὶ τῆς Πολιτείας ἔναντι τῶν ἐπιστημονικῶν ἐκδόσεων καὶ ἀφίνει νὰ διαφανῇ ἡ ἀποθάρρυνσις τῶν εὐαρίθμων λογίων τῶν ἀσχολουμένων μετ' αὐτάς.

Ὁ Ἰωάννης Σακκελίων, καθ' ἃ μαρτυρεῖ εἰς τὸν Πρόλογον τῆς *Πατμιακῆς Βιβλιοθήκης*¹ ἤρχισε τὸ πρῶτον ἐργαζόμενος εἰς Πάτμον τὸ 1841, ὁπότε καὶ συνέλαβε τὴν ἰδέαν τῆς συγκροτήσεως Καταλόγου τῶν χειρογράφων κωδίκων καὶ τῆς ἐκδόσεως τῶν βυζαντινῶν ἐγγράφων τῶν ἀποκειμένων εἰς τὴν Βιβλιοθήκην καὶ τὰ Ἀρχεῖα τῆς Μονῆς. Ἐκτοτε, βοηθούμενος καὶ ὑπὸ τοῦ γραμματέως καὶ βιβλιοφύλακος τῆς αὐτῆς Μονῆς Ἱεροθέου Φλωρίδου, εἰργάζετο συνεχῶς διὰ νὰ φέρῃ εἰς πέρας τὸ μέγα πραγματικῶς ἔργον τὸ ὁποῖον εἶχεν ἀναλάβει.

Μετὰ εἴκοσι περίπου ἔτη, ἦτοι τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1862, ἔχων μετὰ χειρὸς τὸ ὀγκῶδες ἔργον τοῦ ἤλθεν εἰς Ἀθήνας ἀγόμενος ὑπὸ χρηστῶν ἐλπίδων,² ὅπως φροντίσῃ περὶ τῆς ἐκδόσεως. Προκειμένου δὲ νὰ εὕρῃ εὐκολώτερον χορηγὸν τῆς ἐκδόσεως ὑπέβαλε τὸ ἔργον τοῦ τῆ τοῦ ἡμετέρου Πανεπιστημίου κρίσει,³ διὰ νὰ ἐπιτύχῃ εὐνοϊκὴν γνωμάτευσιν περὶ αὐτοῦ. Ἡ Πανεπιστημιακὴ Ἐπιτροπὴ, ἀποτελουμένη ἐκ τῶν καθηγητῶν Κ. Κοντογόνου, Σ. Κουμανούδη καὶ Δ. Βερναρδάκη, ἀφοῦ ἐξήτασε τὸ ὑποβληθὲν ἔργον, δι' ἐγγράφου τῆς πρὸς τὴν Πανεπιστημιακὴν Σύγκλητον φέροντος ἡμερομηνίαν 12)3)1863 ἔκρινε τὸν μὲν κατάλογον κατὰ πάντα λόγον ἄξιον ἐκδόσεως ἐξέφραξε δὲ τὴν εὐχὴν ἵνα ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις, τιμῶσα τοὺς ὑπὲρ τῆς πατρίδος φιλολογίας καὶ ἱστορίας φιλοτίμους πόνους τοῦ φιλογενοῦς συγγραφέως, διατάξῃ τὴν δημοσίαν δαπάνην ἔκδοσιν τοῦ Καταλόγου τούτου.³

Ἀκολουθῶς ἡ Πρυτανεία τοῦ Πανεπιστημίου δι' ἐγγράφου τῆς πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως μετ' ὀλίγας μόνον ἡμέρας, ἦτοι τὴν 26)3)1863, ὑπέβαλλεν τὴν γνωμοδότησιν τῆς Πανεπιστημιακῆς Συγκλήτου ἐπὶ τοῦ θέματος καὶ

1. Πρβλ. Ἰωάννου Σακκελίωνος, *Πατμιακὴ Βιβλιοθήκη...*, Ἀθήνησιν 1890, σελ. ε'.

2. Πρβλ. *Πατμ. Βιβλ.*, σελ. ζ'.

3. Πρβλ. *Πατμ. Βιβλ.*, σελ. ζ'.

διετύπωνε τὴν παράκλησιν ἵνα εὐαρεστηθῇ (τὸ Ὑπουργεῖον) νὰ διατάξῃ τὰ εἰκότα ὅπως τυπωθῇ ὁ εἰρημένος κατάλογος δωρεὰν ἐν τῷ Β. Τυπογραφείῳ¹.

Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν φαινομενικὴν ταχύτητα, μεθ' ἧς ἐκινήθη τὸ Πανεπιστήμιον, τὸ Ὑπουργεῖον ἐβράδυνε νὰ ἀποφασίσῃ ἐπὶ τοῦ πρακτέου. Ὁ Ἰ. Σακκελίω, ἀφοῦ ἀνέμεινε εἰς μάτην ἐπὶ μακρὸν ἀπάντησιν, ἀπεφάσισεν νὰ ἀποδυθῇ ὁ ἴδιος εἰς τὸ ἔργον τῆς ἐκδόσεως περιοδικῶς κατὰ φυλλάδια, ἐφ' ᾧ καὶ συνέταξε καὶ ἐκυκλοφόρησε τὴν α' Ἰουλίου τοῦ 1863 τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος προκήρυξιν².

Ἡ προκήρυξις εἶναι ἀποκαλυπτικὴ. Ὀμιλεῖ περὶ ὀγκώδους ἔργου ἐξ ἐννενηκόντα περίπου τυπογραφικῶν φύλλων ἀπαριθησομένου διαιρουμένου δὲ εἰς δύο μέρη ὧν τὸ μὲν πρῶτον περιλαμβάνει τὴν κυρίως «Ἀναγραφὴν» τετρακοσίων ἐβδομήκοντα τὸ σύνολον τευχῶν, ἐν ἧ περιγράφεται τὸ σχῆμα καὶ ὁ ὄγκος ἐνὸς ἐκάστου, ἡ ἡλικία αὐτοῦ, τὸ τῆς γραφῆς εἶδος, καί, ὡς ἐν κεφαλαίῳ, πᾶν τὸ περιεχόμενον, μετὰ καὶ τῶν ἀναγκαίων σημειώσεων καὶ παρατηρήσεων· τὸ δὲ δεύτερον, τρία «Παραρτήματα». Τούτων δὲ πάλιν τὰ μὲν δύο πρότερα περιέχουσι περικοπὰς τινὰς καὶ ἀποσπασμάτια ἐξ ἀνεκδότων τινῶν, καὶ προσέτι ὀλόκληρα ἀνέκδοτα ἱερά τε καὶ μὴ· τὸ δὲ τρίτον, ἅπαντα τὰ τῆς Μονῆς αὐτοκρατορικὰ χρυσόβουλλα, ὄρισμους, λύσεις καὶ πιττάκια, ἀπὸ Νικηφόρου τοῦ Βοτανειάτου καὶ ἐφεξῆς, καὶ τῶν πατριαρχικῶν σιγιλλίων τὰ ἀρχαιότερα, καὶ τινὰ ἄλλα ἐπίσημα ἔγγραφα τῶν βυζαντινῶν χρόνων, τὰ πάντα λίαν περιεργα, ὡς νέαν πορίζοντα ὕλην εἰς τὴν τῆς μέσης ἐποχῆς ἐθνικῆν ἡμῶν ἱστορίαν...²

Τοῦτο σημαίνει ὅτι ὁ Σακκελίω εἶχεν ἔτοιμα πρὸς ἐκδοσιν ἐκτὸς τοῦ Καταλόγου καὶ τὰ βυζαντινὰ ἔγγραφα τῆς Μονῆς δεόντως σχολιασμένα, ὡς ἀφίνει νὰ ἐννοηθῇ ὁ ὄγκος τοῦ ὕλικου.

Δυστυχῶς ὅμως ἡ προκήρυξις τοῦ Σακκελίω, παρὰ τὰς ἐλπίδας τὰς ὁποίας οὗτος εἶχε στηρίζει εἰς αὐτήν, δὲν ἀπέδωσε τὰ ἀναμενόμενα ἀποτελέσματα. Οἱ τῶν καλῶν ζηλωταὶ ὁμογενεῖς, πρὸς τοὺς ὁποίους ἀπηρθύνετο ὁ συντάκτης τῆς προκηρύξεως, φαίνεται ὅτι ἔμειναν ἀσυγκίνητοι καὶ δὲν ἐξεδήλωσαν οὐδεμίαν πρόθεσιν ἵνα παράσχωσι τὴν συνδρομὴν αὐτῶν διὰ τὴν ἐκδοσιν τοῦ πρωτίστου τούτου, ὡς πρὸς τὸ εἶδος αὐτοῦ, ἐλληνικοῦ ἔργου². Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν σύστασιν τοῦ Ὑπουργείου, πρὸς τὸ ὁποῖον ὁ Σακκελίω εἶχεν ὑποβάλλει, διὰ πᾶν

1. Πρβλ. Πατρ. Βιβλ., σελ. η'.

2. Πρβλ. φωτοτυπίαν τῆς προκηρύξεως.

ένδεχόμενον, ἀντίτυπα τῆς προκηρύξεώς του, δὲν ἀνταπεκρίθησαν οἱ δυνάμενοί νὰ ἐπιχορηγήσουν τὴν ἔκδοσιν *λόγιοι ὁμογενεῖς*¹.

Τῷ ὄντι μετὰ πάροδον ἱκανοῦ χρόνου ἀπὸ τῆς ὑποβολῆς τῆς προκηρύξεως τὸ Ὑπουργεῖον ἐκινήθη καὶ ἐφάνη πρὸς στιγμήν ὅτι αἱ ἐλλπίδες τοῦ Σακκελίωτος ἐξεπληροῦντο.

Ἴδού τὸ ἔγγραφον διὰ τοῦ ὁποίου τοῦτο ἐγνωστοποιεῖ εἰς τὸν Σακκελίωνα τὴν σχετικὴν ἀπόφασιν :

Πρὸς τὸν κ. Ἰ. Σακκελίωνα.

Γνωστοποιοῦμεν ὑμῖν ὅτι κατ' ἀπόφασιν τοῦ ὑπουργικοῦ Συμβουλίου ἐνεκρίθη νὰ τυπωθῇ τὸ ὑμέτερον πόνημα «*Πατμιακὴ Βιβλιοθήκη*» εἰς τὸ ἔθνικόν τυπογραφεῖον. Δι' ἐγκυκλίον δὲ ἡμῶν συνεστήσαμεν τὰς περὶ τῆς ἐκδόσεως αὐτοῦ ἀγγελίας σας τοῖς ἐν τῷ βασιλείῳ ἱεράρχαις καὶ τοῖς προϊσταμένοις τῶν εὐδαγῶν μονῶν, ἵνα συνδράμωσιν ὑμᾶς εἰς τὸ σπουδαῖον τοῦτο ἔργον σας.

Ἐν Ἀθήναις τὴν 24 Ὀκτωβρίου 1863

Ὁ Ὑπουργὸς
B. N. Νικολόπουλος¹

Εἰς μάτην ἐπερίμενον ὁ Σακκελίων μέχρι τοῦ 1865, ἀποδυσπετήσας δὲ ὑπέστρεψεν οἷκαδε δεξιότερον καιρὸν ἀποκαταδοκῶν². Ὁ καιρὸς οὗτος δὲν ἤρχετο. Ὁ Σακκελίων ἐγκαταλείψας πλέον τὴν ἰδέαν τῆς ἐκδόσεως ἤρχισε νὰ δημοσιεῖ εἰς τὰ σύγχρονα περιοδικὰ μεμονωμένας μελέτας λαμβάνων ἐκάστοτε ἐκ τοῦ ἐτοίμου ὑλικοῦ του³. Αἴφνης, τὸ 1888, μετὰ πάροδον δηλαδὴ μιᾶς ὀλοκλήρου 25ετίας, καὶ ἐνῶ οὐδεὶς ἐνεθυμεῖτο πλέον τὴν ὑπόθεσιν, ὁ Φιλολογικὸς Σύλλογος Παρνασσοῦ ἐπὶ τῇ εἰκοσιπενταετηρίδι αὐτοῦ, εἰσηγούμενου τοῦ Νικολάου Γ. Πολίτου, ἐπέκρινε τὴν ἔκδοσιν τῆς *Πατμιακῆς Βιβλιοθήκης*⁴.

Φυσικὰ ἢ τελικὴ μορφή τὴν ὁποίαν ἔλαβε τὸ ἔργον τοῦ Σακκελίωτος εἶναι ἐντελῶς διάφορος τῆς ἀρχικῶς σχεδιασθείσης. Ἀπεκλείσθησαν αὐτοῦ κατ' ἀρχὴν μὲν τὰ βυζαντινὰ ἔγγραφα μετὰ τῶν σχετικῶν σχολίων καὶ μέρος τῶν παραρτημάτων, τινὰ τῶν ὁποίων ἐδημοσιεύθησαν κεχωρισμένως, ἐνῶ ἀντιστοίχως προσετέθη συμπληρωματικὸς κατά-

1. Πρβλ. *Πατμ. Βιβλ.*, σελ. η'. *νης Σακκελίων*, «*Κυκλαδικὰ*», 2(1958),
2. Πρβλ. *Πατμ. Βιβλ.*, σελ. θ'. 121-128.
3. Πρβλ. ἀναγραφὴν τῶν δημοσιευμάτων ὑπὸ Ζησίμου Βιρβίλλη, *Ἰωάν-*
4. Πρβλ. «*Παρνασσός*» 11(1888),
444

λογος τῶν χαρτίνων τευχῶν συνταχθεὶς πολλῶ τῷ χρόνῳ ὕστερον ὑπὸ Ἱεροθέου Φλωρίδου¹.

Ἐν τῷ μεταξύ εἰς τὴν Εὐρώπην οἱ Miklosich καὶ Müller ἠτοίμαζον τὸ ἔργον αὐτῶν *Acta et Diplomata*². Πληροφορηθέντες λοιπὸν τὰς περιπετείας τοῦ Σακκελίωνος ἤρχισαν νὰ τὸν πιέζουν ὅπως ἀποστείλῃ εἰς αὐτοὺς τὴν μεταγραφὴν τῶν Πατμιακῶν ἐγγράφων διὰ νὰ συμπεριληφθῇ αὕτη εἰς τὴν ἐτοιμαζομένην ἔκδοσιν. Ὁ Σακκελίων, μετὰ πικρὰν πεῖραν μόχθου καὶ ἀναμονῆς ἡμίσεος περίπου αἰῶνος, ἐνέδωκε. Ἐλήξε δὲ οὕτως ἀδόξως ἡ ἱστορία ἐνὸς μεγάλου ἔργου, τοῦ κυριωτέρου ἴσως ἔργου τοῦ Σακκελίωνος, ὁ ὁποῖος ἠρέκεσθη νὰ ὑποδηλώσῃ τὴν πατρότητα τοῦ ἔργου τούτου³ διὰ τῶν ἐξῆς ἄκρως ἀπερίττων λόγων :

Πάντων τούτων τῶν χρυσοβούλλων καὶ ἄλλων βασιλικῶν ἐγγράφων, πατριαρχικῶν τε σιγιλλίων καὶ ἰδιωτικῶν συμβολαίων τῶν μέχρι τῶν τῆς ἀλώσεως χρόνων τὰ ἀντίγραφα, εἰς δεκατέσσαρα πρὸς τοῖς ἑκατὸν τὸ σύνολον συναποτελούμενα, εἶχον προωρισμένα ἵν' ἀπαρτίσωσιν ἴδιον παράρτημα τῆς «Πατμιακῆς Βιβλιοθήκης» ἀλλ' ἵνα μὴ δυσχερεστέρα ἀποβῆ οὕτως ἢ ἔκδοσις ὡς ἐκ τοῦ ὄγκου τοῦ βιβλίου, προὔκρωνα ἀποστείλαι αὐτὰ τῷ ἐπανελημμένῳ αἰτήσαντί με Ἰωσήφ Μυλλέρῳ καθηγητῇ τοῦ ἐν Ταυρίῳ πανεπιστημίου· ἃ δὴ καὶ ἐκδοθέντα ἐναγχος ἀποτελοῦσι τὸν ζ' τόμον τῶν ὑπ' αὐτοῦ τούτου καὶ τοῦ Fr. Miklosich ἐκδιδόμενων «*Acta et Diplomata graeca medii aevi*»⁴.

Καὶ φυσικὰ δὲν δύνανται νὰ ὑποδηλώσουν τὸ μέγεθος τῆς συμβολῆς τοῦ Σακκελίωνος τὰ ὅσα οἱ ἐκδῶται εἰς τὸν βραχυτάτον ἄλλως τε πρόλογον τῆς ἐκδόσεώς των γράφουν⁵. Ἡ ἔκδοσις πρέπει νὰ θεωρῆται, ὅπως καὶ πράγματι εἶναι, ἔργον τοῦ συγγραφέως τῆς Πατμιακῆς Βιβλιοθήκης τῆς ὁποίας προωρίζετο νὰ ἀποτελέσῃ τὸ σπουδαιότερον παράρτημα.

Ἀθανάσιος Α. Κομίνης

1. Πρβλ. Πατμ. Βιβλ., σελ. 5'

2. Πρβλ. Fr. Miklosich - Ios. Müller, *Acta et Diplomata Graeca Medii Aevi*, Vindobonae 1860- 1890.

3. Ὁρθῶς ὁ Ζήσιμος Βιββίλλης, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 127, προσγράφει τὸ ἔργον

τοῦτο εἰς τὰς συγγραφὰς τοῦ Σακκελίωνος.

4. Πρβλ. Πατμ. Βιβλ., σελ. ζ', σημ. 1.

5. Πρβλ. Fr. Miklosich - Ios. Müller, *Acta et Diplomata ...*, τόμ. 5, (1890), σελ. VI-VII.